

การแสดงปาฐกถาพิเศษ

๗
" บัวย อิงภากรณ์ "

ครั้งที่ 3

โดย รองศาสตราจารย์ ดร.ฉัตรทิพย์ นาถสุภา

จัดโดย

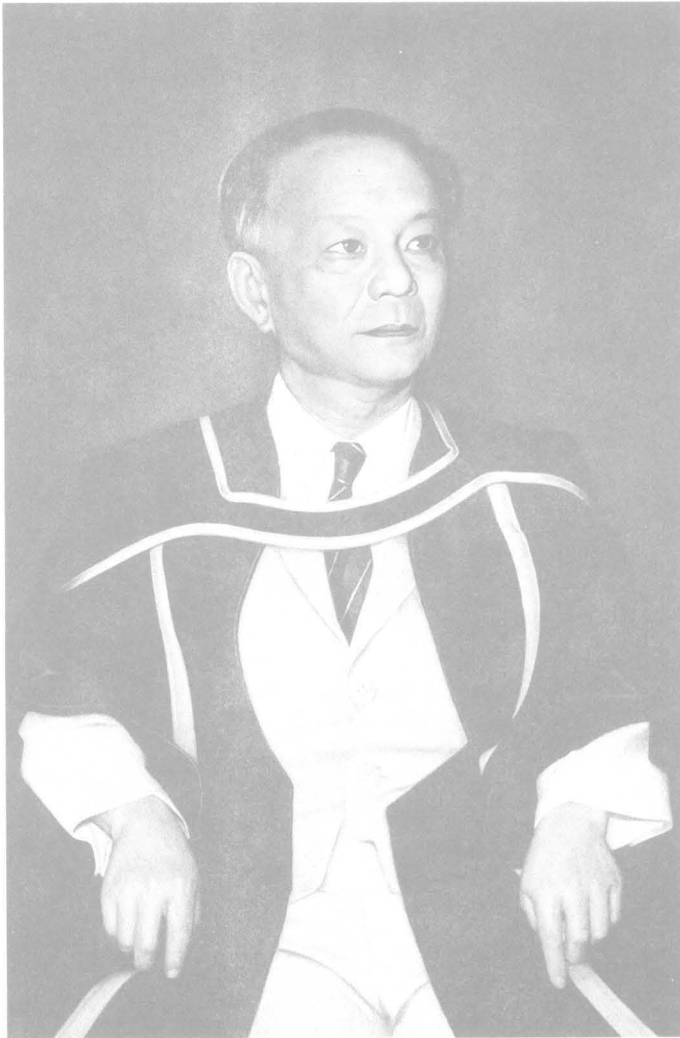
คณะเศรษฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

การแสดงปาฐกถาพิเศษ

๗
" บัวย อึงภากรณ์ "

ครั้งที่ 3

โดย รองศาสตราจารย์ ดร.ฉัตรทิพย์ นาถสุภา

จัดโดย

คณะเศรษฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

สารบัญ

	หน้า
ขอขอบพระคุณ	2
กำหนดการ	3
ความเป็นมา	4
คณะกรรมการคัดเลือกฯ	6
คณะกรรมการจัดงานฯ	7
บันทึกประวัติฯ	9
ฉัตรทิพย์ นาถสุภา : ชีวิตและงาน	15
วัฒนธรรมตะวันตกกับพัฒนาการสังคมไทย	24

ขอขอบพระคุณ

นายสุขวิช รังสิตพล นายกสมาคมธรรมศาสตร์ในพระบรมราชูปถัมภ์

นายประกิต อภิสารธนรักษ์

อธิบดีกรมประชาสัมพันธ์

ผู้อำนวยการสถานีโทรทัศน์แห่งประเทศไทย ช่อง 11

นายสหชาติ อภัยสุวรรณ

อาจารย์แล ดิลกวิทยรัตน์

และท่านอื่น ๆ ที่มีได้เอ่ยนาม ที่ให้ความช่วยเหลือในการจัดงาน ปาฐกถาพิเศษ

"ป่วย อึ้งภากรณ์" ครั้งที่ 3 ยังผลให้งานดังกล่าวสำเร็จลุล่วงไปด้วยดี

กำหนดการ
ปาฐกถาพิเศษ "ป๊วย อึ้งภากรณ์ ครั้งที่ 3
ศุกร์ที่ 7 กันยายน 2533
ณ สมาคมธรรมศาสตร์ในพระบรมราชูปถัมภ์

- 9.00-9.30 น. ลงทะเบียน
- 9.30-9.45 น. สไลด์มัลติมีเดียที่เน้นแนวความคิดของศาสตราจารย์ป๊วย อึ้งภากรณ์
เรื่อง คุณภาพชีวิต : ปฏิทินแห่งความหวัง
- 9.45-10.15 น. การประกาศเกียรติคุณรองศาสตราจารย์ ดร.ฉัตรทิพย์ นาถสุภา
และการมอบโล่เกียรติยศ
- 10.15-10.30 น. สไลด์ประวัติของรองศาสตราจารย์ ดร.ฉัตรทิพย์ นาถสุภา
- 10.30-10.45 น. รับประทานอาหารน้ำชา-กาแฟ
- 10.45-11.45 น. ปาฐกถาพิเศษ เรื่อง วัฒนธรรมตะวันตกกับพัฒนาการสังคมไทย
- 11.45-12.00 น. แสดงความยินดีและการมอบช่อดอกไม้แก่องค์ปาฐก

ความเป็นมา
ของ
ปาฐกถาพิเศษ "ป่วย อังภากรณ์"

คณะเศรษฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ จัดการแสดงปาฐกถาพิเศษ "ป่วย อังภากรณ์" ครั้งแรกในวันศุกร์ที่ 27 กุมภาพันธ์ 2530 ณ หอประชุมเล็กมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ โดยเรียนเชิญศาสตราจารย์ ดร.อัมมาร สยามวาลา แสดงปาฐกถาเรื่อง "เกษตรกรกับรัฐ" และศาสตราจารย์นิคม จันทรวิฑูร แสดงปาฐกถาเรื่อง "แรงงานกับรัฐ-สามทศวรรษแห่งการพัฒนา" เป็นองค์ปาฐก การแสดงปาฐกถาครั้งที่ 2 ในวันพฤหัสบดีที่ 9 มีนาคม 2532 ได้เรียนเชิญ ศาสตราจารย์เสน่ห์ จามริก มาแสดงปาฐกถาเรื่อง "เศรษฐกิจการเมืองเรื่องวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี" สำหรับการแสดงปาฐกถาพิเศษ ครั้งที่ 3 นี้ คณะกรรมการคัดเลือก ได้ลงมติเรียนเชิญรองศาสตราจารย์ ดร.ฉัตรทิพย์ นาถสุภา เป็นผู้แสดงปาฐกถาเรื่อง "วัฒนธรรมตะวันตกกับพัฒนาการสังคมไทย" ในวันศุกร์ที่ 7 กันยายน 2533 ณ สมาคม-ธรรมศาสตร์ในพระบรมราชูปถัมภ์

วัตถุประสงค์ของการจัดการแสดงปาฐกถาพิเศษ "ป่วย อังภากรณ์" นอกจากจะเป็นการระลึกถึงอาจารย์ป่วย ที่เปี่ยมด้วยความเมตตากรุณาประดุจดาวของศิษย์ทุกคนแล้ว ยังเป็นการคัดเลือกนักวิชาการสังคมศาสตร์ที่มีผลงานดีเด่นในการพยายามทำความเข้าใจและแก้ปัญหาสังคมไทย ให้เป็นผู้แสดงปาฐกถาพิเศษ คณะเศรษฐศาสตร์หวังว่าวิธีการดังกล่าวจักเป็นการส่งเสริมและให้กำลังใจทางสังคมแก่นักวิชาการรุ่นหลังเพื่อให้เจริญรอยตามอาจารย์ป่วย และพยายามศึกษาค้นคว้า และวิจัยเกี่ยวกับปัญหาเศรษฐกิจ สังคม และการเมืองของไทย

คณะเศรษฐศาสตร์ ได้เลือกคณะกรรมการผู้ทรงคุณวุฒิทางวิชาการจำนวน 9 ท่าน เพื่อเป็นกรรมการคัดเลือกนักวิชาการสังคมศาสตร์ที่มีผลงานดีเด่น คณะกรรมการจะติดต่อขอรายชื่อนักวิชาการสังคมศาสตร์จากคณบดีคณะเศรษฐศาสตร์ และคณบดีคณะสังคมศาสตร์ทุกสถาบัน สมาคมสังคมศาสตร์แห่งประเทศไทย สมาคมเศรษฐศาสตร์แห่งประเทศไทย และสถาบันไทยคดีศึกษา เมื่อได้รายชื่อมาแล้ว กรรมการจะรวบรวมประวัติผลงานและคัดเลือกนักวิชาการสังคมศาสตร์ที่มีผลงานดีเด่นที่สุด

หลักเกณฑ์ที่ใช้ในการคัดเลือกมี 3 ข้อ ข้อแรกผู้ที่ได้รับการคัดเลือกต้องเป็นนัก
เศรษฐศาสตร์ หรือนักสังคมศาสตร์ ในสาขาวิชาที่ศาสตราจารย์ป๋วย อึ๊งภากรณ์ ให้ความสนใจ
เป็นพิเศษ ได้แก่ การพัฒนาชนบท การศึกษา พุทธศาสนา และสาขาส่งเสริมการปกครองระบอบ
ประชาธิปไตย ข้อสอง ผู้ได้รับคัดเลือกต้องมีผลงานโดดเด่น เป็นงานที่พยายามทำความเข้าใจ
และอธิบายปัญหาสังคมไทย ข้อสามผู้ที่ได้รับการคัดเลือกต้องมีเกียรติประวัติอันแสดงถึงคุณธรรม
และจิตสำนึกในการแก้ปัญหาสังคมไทย

ผู้ได้รับการคัดเลือกจะเป็นผู้กำหนดหัวข้อปาฐกถา และวันที่จะแสดงปาฐกถาพิเศษ
อย่างไรก็ตาม ขอดังความหวังว่าการแสดงปาฐกถาพิเศษ "ป๋วย อึ๊งภากรณ์" ครั้งต่อ ๆ ไป
จะได้จัดในวันที่ 9 มีนาคม อันตรงกับวันคล้ายวันเกิดของ ศาสตราจารย์ป๋วย อึ๊งภากรณ์

อนึ่ง ค่าใช้จ่ายในการจัดงานปาฐกถาพิเศษฯ ได้จากงบพิเศษของคณะเศรษฐศาสตร์
คณะเศรษฐศาสตร์จะหลีกเลี่ยงการหาเงินอุดหนุนจากวงการธุรกิจ ทั้งนี้เพื่อเป็นการเจริญรอย
ตามแนวปฏิบัติของอาจารย์ป๋วย ที่ว่าการสนับสนุนให้นักวิชาการอุทิศตนเพื่อความเป็นเลิศทางวิชา
การและผดุงความเป็นธรรมในสังคมนั้น พึงดำเนินไปอย่างเรียบง่าย ประหยัด แต่ได้ผลสมบูรณ์
ตามความมุ่งหมายทุกประการ

คณะกรรมการคัดเลือกนักวิชาการสังคมศาสตร์
เพื่อแสดงปาฐกถาพิเศษ "ปวง อึ้งภากรณ์" ครั้งที่ 3

นายสุนจน์ (คณบดีคณะเศรษฐศาสตร์ ม.ช.)	จุนอนันตธรรม	ประธาน
ดร. เสนาะ	อนุากล	กรรมการ
ศาสตราจารย์ ดร. อัมมาร สยามวาลา		กรรมการ
ศาสตราจารย์ ดร. ชัยอนันต์ สมุทวณิช		กรรมการ
นายรังสรรค์	ธนะพรพันธุ์	กรรมการ
นายนิพนธ์	พิวพงศ์กร	กรรมการ
นายสมศักดิ์	แต่่มบุญเลิศชัย	กรรมการและเลขานุการ
นายสกันธ์	วรัญญูวัฒนา	กรรมการและผู้ช่วยเลขานุการ

คณะกรรมการจัดงานปาฐกถาพิเศษ

"ป๋วย อึ๊งภากรณ์" ครั้งที่ 3

1. นายสุพจน์	จุนอนันตธรรม	ประธานกรรมการ
(คณบดีคณะเศรษฐศาสตร์)		
2. นางประภัสสร	เสียว ไพโรจน์	กรรมการ
3. นายเจิมศักดิ์	ปิ่นทอง	กรรมการ
4. นายสมศักดิ์	แต่็มบุญเลิศชัย	กรรมการ
5. นายนิพนธ์	พิวพงศ์กร	กรรมการ
6. นางสาววรวรรณ	ศุภจรรยา	กรรมการ
7. นางสาวจินตนา	เชิญศิริ	กรรมการ
8. นางสาวรณิณี	วิธานจิตต์	กรรมการ
9. นางรัศมีดารา	ชันติกุล	กรรมการ
10. นางสาวชุตีศรี	มณีพฤษภ์	กรรมการ
11. นางจรินทร์	พัฒนกุล	กรรมการ
12. นางวรวรรณศิริ	นัยวิจิต	กรรมการ
13. นางอัจฉนา	วัฒนานุกิจ	กรรมการ
14. นายสกันธ์	วรัญญาวัฒนา	กรรมการ
15. นายนริศ	ชัยสูตร	กรรมการ
16. นางชันทักข์	พรภัทรกุล	กรรมการ
17. นางหงษ์ฟ้า	แสงธนาพฤษภ์	กรรมการ
18. นางพยอม	ครูสาตะ	กรรมการ
19. นางศรีจันทร์	หงษ์ปรีชา	กรรมการ
20. นายมานะ	เทียนขาว	กรรมการ
21. นายบุญสม	สร้อยสิงห์	กรรมการ

22. นางดาราวรรณ รัชต์สันติกุล กรรมการและเลขานุการ
23. นางสาวสมร เมืองเพือก กรรมการและผู้ช่วยเลขานุการ

บันทึกประวัติ รองศาสตราจารย์ ดร.ฉัตรทิพย์ นาถสุภา

ปีเกิด

พ.ศ.2484

ครอบครัว

บิดา พลอากาศตรีทิพย์ นาถสุภา (ถึงแก่กรรม 2527)

มารดา ฉลวย นาถสุภา

ภริยา จรรยา นาถสุภา

ธิดา ช่อทิพย์ นาถสุภา

ที่ทำงาน

คณะเศรษฐศาสตร์

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

กรุงเทพฯ 10330

โทร.251-6927-9, 251-5985

การศึกษา

2501 : มัธยมศึกษาโรงเรียนเซนต์คาเบรียล

2505 : รัฐศาสตร์บัณฑิต (เกียรตินิยมอันดับสอง) จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

2507 : รัฐศาสตร์มหาบัณฑิต จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

2511 : Ph.D. Fletcher School of Law and Diplomacy,
Tufts University

ตำแหน่งทางวิชาการและบริหาร

2505-13 : อาจารย์คณะเศรษฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

2508-11 : ศึกษาต่อต่างประเทศ

2513-14 : อาจารย์ประจำคณะเศรษฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

2514-19 : ผู้ช่วยศาสตราจารย์ คณะเศรษฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

- 2517-19 : หัวหน้าภาควิชาเศรษฐศาสตร์ระหว่างประเทศ คณะเศรษฐศาสตร์
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
- 2519-ปัจจุบัน : รองศาสตราจารย์ คณะเศรษฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
- 2522-24 : คณบดี คณะเศรษฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
- 2531-ปัจจุบัน : ประธานคณะกรรมการหลักสูตรมหบัณฑิต หมวดวิชาเศรษฐศาสตร์
การเมือง คณะเศรษฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ตำแหน่งพิเศษ

- 2511-13 : บรรณาธิการวารสารสังคมศาสตร์ คณะรัฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์
มหาวิทยาลัย
- 2515 : ศาสตราจารย์เศรษฐศาสตร์ SEATO คณะบัณฑิตวิทยาลัย
University of the East มานิลา
- 2517-18 : อนุกรรมการ คณะอนุกรรมการวางแผนพัฒนาอุตสาหกรรม
คณะกรรมการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ
- 2522 : Visiting Guest Scholar, The Center for Southeast
Asian Studies, Kyoto University.
- 2521-23 : อุปนายก สมาคมประวัติศาสตร์
- 2528-29 : ประธานคณะกรรมการโครงการวิชาการของสมาคมฯ
- 2522-24 : ประธานคณะกรรมการฝ่ายการวิจัยและกรรมการบริหารสมาคม
สังคมศาสตร์แห่งประเทศไทย
- 2528-30 : อุปนายกสมาคมสังคมศาสตร์แห่งประเทศไทย
- 2530-32 : นายกสมาคมสังคมศาสตร์แห่งประเทศไทย
- 2525 : Visiting Fellow, Institute of Social Studies,
กรุงเฮก
- 2524-ปัจจุบัน : กรรมการ (สาขาเศรษฐศาสตร์) คณะกรรมการวิจัยแห่งชาติ

- 2528 : Scholar-in-Residence, Southeast Asian Studies Summer Institute, The Center for South and Southeast Asian Studies, University of Michigan
- 2529-30 : ศาสตราจารย์ คณะเศรษฐศาสตร์ University of Tokyo
- 2529-ปัจจุบัน : ประธานคณะกรรมการด้านวิชาการ ศูนย์ศึกษาประวัติศาสตร์ อุษยสา กระทรวงมหาดไทย

เกียรติคุณ 2527 : นักวิจัยดีเด่นแห่งชาติ (สาขาเศรษฐศาสตร์)

ผลงานวิชาการ

ก. งานวิจัย

1. "พัฒนาการอุตสาหกรรมในประเทศไทย" วารสารสังคมศาสตร์ เล่มที่ 6 ฉบับที่ 4 ตุลาคม 2512
2. Foreign Trade, Foreign Finance and the Economic Development of Thailand, 1956-1965 (Bangkok : Prae Pittaya, 1970)
3. "Services-led Growth in Thailand, 1956-1970" in S.S. Hsueh ed., Development in Southeast Asia : Issues and Dilemmas (Hong Kong : Southeast Asian Social Science Association, 1971)
4. "วิชาเศรษฐศาสตร์ในประเทศไทย" วารสารสังคมศาสตร์ เล่มที่ 11 ฉบับที่ 3 กรกฎาคม 2517
5. "ความคิดทางเศรษฐกิจของพระยาสุรียานุวัตร" สังคมศาสตร์ปริทัศน์ เล่มที่ 12 ฉบับที่ 9 กันยายน 2517
6. With Suthy Prasartset, eds., The Political Economy of Siam, 1851-1910 (Bangkok : The Social Science Association of Thailand, 1978)

7. With Suthy Prasartset and Montri Chenvidyakarn, eds.,
The Political Economy of Siam, 1910-1932 (Bangkok :
The Social Science Association of Thailand, 1978)
8. และคณะ เศรษฐศาสตร์กับประวัติศาสตร์ไทย (กท. : สร้างสรรค์ 2524)
9. เศรษฐกิจหมู่บ้านไทยในอดีต (กท. : สร้างสรรค์ 2527)
10. และ ประนุช ทรัพย์สาร "อุดมการชนบทผู้มีบุญอีสาน" พรเพ็ญ ชันตระกูล
อัจฉราพร กมกพิสมัย (บรรณาธิการ) ความเชื่อพระศรีอารียี และกบฏผู้
มีบุญในสังคมไทย (กท. : สร้างสรรค์ 2527)
11. และ เรณู วิชาศิลป์ "ความเชื่อและพิธีกรรมของชาวไทยอาหม : จาก
การอ่านอาหม - บรูมาจภาษาไทย" วารสารธรรมศาสตร์ ปีที่ 14
ฉบับที่ 4 ธันวาคม 2528
12. บ้านกับเมือง (กท. : สร้างสรรค์ 2529)
13. "ความคิดสหกรณ์ของปรีดี พนมยงค์" จักรพันธ์ นาถสุภา สันติสุข
โสภณศิริ ความคิดสหกรณ์ของปรีดี พนมยงค์ และปรีดี พนมยงค์ กับ
การสร้างสรรค์สถาปัตยกรรมอย่างไทย (กท. : อักษรสาส์น 2530)
14. "แนวคิดวัฒนธรรมชุมชน" ชำคริต ชุ่มวัฒนะ และอุกฤษฏ์ ปัทมานันท์
สายธารแห่งความคิด (กท. : คณะกรรมการจัดกิจกรรมวิชาการฉลอง
ครบ 60 ปี อาจารย์คุณวรุณยุพา สนิทวงศ์ ณ อยุธยา 2532)

ข. งานเขียนตำรา

1. กฎหมายระหว่างประเทศ (กท. : ไทยวัฒนาพานิช 2511)
2. ระบบเศรษฐกิจเปรียบเทียบ (กท. : ไทยวัฒนาพานิช 2512)
3. เศรษฐกิจการเงินระหว่างประเทศ (กท. : ไทยวัฒนาพานิช 2514)
4. พัฒนาการเศรษฐกิจประเทศไทย (กท. : วิทยากร พิมพ์ครั้งแรก 2511
พิมพ์ครั้งที่ 2 2516)
5. ลัทธิเศรษฐกิจการเมือง (กท. : ไทยวัฒนาพานิช 2519)

ค. งานแปลตำรา

1. และ สมศักดิ์ ชูโต กฎหมายระหว่างประเทศปัจจุบัน (กท. : ครุสภา 2513) (แปลจาก Philip C. Jessup, The Modern Law of Nations)
2. ลำดับขั้นของการพัฒนาการเมือง (กท. : ไทยวัฒนาพานิช 2518) (แปลจาก A.F.K. Organski, The Stages of Political Development)
3. การค้าระหว่างประเทศและการพัฒนาเศรษฐกิจ (กท. : ไทยวัฒนาพานิช 2518) (แปลจาก Ragnar Nurkse, Patterns of Trade and Development)
4. และคณะ ประวัติศาสตร์เศรษฐกิจและสังคมยุโรปสมัยกลาง (กท. : สร้างสรรค์ 2524) (แปลจาก Henri Pirenne, Economic and Social History of Medieval Europe)

ง. งานบรรณาธิการ

1. อุดมการณ์กับสังคมไทย (กท. : สมาคมสังคมศาสตร์แห่งประเทศไทย 2515)
2. เศรษฐกิจไทย : โครงสร้าง ปัญหาและนโยบาย (กท. : วิทยาการ 2515)
3. พระยาสุรียานุวัตร ทฤษฎีศาสตร์ (กท. : พิมพ์ นิมน์ครั้งที่ 3 2518)
4. With Suthy Prasartset, Socio-Economic Institutions and Cultural Change in Siam, 1851-1910, A Documentary (Singapore : The Institute of Asian Studies, 1978)
5. วิวัฒนาการทุนนิยมไทย (กท. : ฝ่ายวิชาการ คณะเศรษฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย และกลุ่มเศรษฐศึกษา คณะเศรษฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ 2523)

6. และสมภพ มานะรังสรรค์ ประวัติศาสตร์เศรษฐกิจไทยจนถึง พ.ศ.2484
(กท. : สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ 2517)

จ. งานอื่น ๆ

1. แนวคิดนักทฤษฎีสังคมนานาชาติ (กท. : สร้างสรรค์ 2527)
2. บันทึกจากโตโต (กท. : สร้างสรรค์ 2531)

อาจารย์ ฉัตรทิพย์ นาถสุภา เป็นหนึ่งในจำนวนนักวิชาการไม่กี่คนที่สามารถดำรงความเป็นนักวิชาการ 'บริสุทธิ์' ไว้ได้ตราบถึงบัดนี้ โดยการทุ่มเทชีวิตให้แก่งานสอนและการศึกษาค้นคว้าอย่างไม่ย่อท้อเป็นเวลาติดต่อกันมานานกว่ายี่สิบปี เพื่อให้ได้มาซึ่งองค์แห่งความรู้ที่ตนสนใจและมีคุณค่าต่อวงวิชาการและต่อสังคม โดยมีได้คำนึงถึงผลประโยชน์ตอบแทน หรือเกียรติยศชื่อเสียงใด ๆ อาจารย์ฉัตรทิพย์เป็นแบบอย่างของนักวิชาการที่ได้อุทิศตนให้แก่การศึกษา ค้นคว้า และการเผยแพร่ความรู้ที่ได้มาจากการศึกษาโดยไม่ปิดบัง ในด้านหนึ่ง อาจารย์เป็นผู้ที่ยินยอมรับคำวิพากษ์วิจารณ์ต่าง ๆ ด้วยความอ่อนน้อมถ่อมตน เพื่อประโยชน์ในการศึกษาค้นคว้าหาความกระจ่างที่ลึกซึ้งยิ่งขึ้นไปอีก ในอีกด้านหนึ่ง อาจารย์เป็นผู้ที่ไม่นิยมการวิพากษ์วิจารณ์ผลงานทางวิชาการของบุคคลอื่นในลักษณะอันรุนแรง เพื่อนและลูกศิษย์มักได้ยินอาจารย์กล่าวยกย่องชมเชยผลงานของผู้อื่นอยู่เสมอ ๆ ซึ่งนับเป็นการให้เกียรติและกำลังใจแก่บุคคลอื่นที่สร้างสรรค์งานทางวิชาการ ความอ่อนน้อมถ่อมตัวและการให้เกียรติแก่ผู้อื่นเช่นนี้ จะเห็นได้เสมอจากการที่อาจารย์ฉัตรทิพย์มีกระบอกอย่างชัดเจนว่า แนวคิดหรือผลงานเด่นที่มีชื่อเสียงของท่านั้น ได้รับความคิดริเริ่มหรือได้รับความช่วยเหลือจากใครบ้าง

การแสวงหาความรู้ทางวิชาการของอาจารย์ฉัตรทิพย์ อาจกล่าวได้ว่า เริ่มตั้งแต่เยาว์วัย ดังที่อาจารย์ได้เขียนไว้ในหนังสือที่ระลึกในงานพระราชทานเพลิงศพ พลอากาศตรี นายแพทย์ทิพย์ นาถสุภา ผู้เป็นบิดาของท่านว่า อาจารย์และคุณพ่อใช้เวลาว่างอ่านหนังสือด้วยกันเสมอ เรื่องที่ชอบมากที่สุดคือพงศาวดารและเกร็ดพงศาวดารจีน คุณพ่อได้พาอาจารย์ไปทำบัตรยืมหนังสือที่หอสมุดแห่งชาติตั้งแต่อาจารย์เพิ่งอยู่ชั้นประถมศึกษาปีที่ 4 คุณพ่อเป็นผู้ให้ความเอาใจใส่ต่อการเรียนและทำหน้าที่ให้คำแนะนำปรึกษาแก่อาจารย์ตลอดช่วงเวลาที่ยังเรียนอยู่ โรงเรียนเซนต์คาเบรียล จบจนสอบเข้าจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย และจบปริญญาตรีเกียรตินิยมจากคณะรัฐศาสตร์

ในปี 2508 ดูเหมือนว่าเส้นทางวิชาการของอาจารย์ฉัตรทิพย์เริ่มมีการเปลี่ยนแปลงเมื่อท่านได้รู้จักกับคุณวราภรณ์ ชัยนาม ในฐานะนักศึกษาร่วมวิทยาลัยเดียวกัน ที่โรงเรียนกฎหมายและการทูตเฟลตเชอร์ มหาวิทยาลัยทัฟส์ สหรัฐอเมริกา อาจารย์ฉัตรทิพย์เล่าว่าที่เฟลตเชอร์ คุณวราภรณ์เป็นที่พึ่งของท่านในการเลือกหนังสืออ่าน ซึ่งส่วนใหญ่เป็นหนังสือเกี่ยวกับลัทธิเศรษฐกิจ เมื่ออาจารย์

สำเร็จการศึกษาระดับดุษฎีบัณฑิต สาขาความสัมพันธ์ทางเศรษฐกิจระหว่างประเทศ และกลับมาเป็นอาจารย์ประจำคณะเศรษฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย อาจารย์ฉัตรทิพย์ และคุณวรินทร์ ยังคงติดต่อพบปะกันเสมอ ๆ ผลการปฐมนิเทศทางวิชาการระหว่างบุคคลทั้งสองทำให้อาจารย์ฉัตรทิพย์ เปลี่ยนความสนใจจากเศรษฐศาสตร์ระหว่างประเทศมาเป็นลัทธิเศรษฐกิจการเมือง

ในขณะที่เดียวกัน อาจารย์ฉัตรทิพย์ เริ่มตระหนักว่าทฤษฎีเศรษฐศาสตร์กระแสหลักที่สอนกันอยู่ในประเทศไทยยังมีจุดอ่อนอยู่มาก กล่าวคือทฤษฎีกระแสหลักละเลยการศึกษาวิเคราะห์โครงสร้างและความสัมพันธ์ระหว่างชนชั้นต่าง ๆ ในระบบเศรษฐกิจ ไม่สนใจวิวัฒนาการของระบบเศรษฐกิจและไม่ศึกษาหาคำอธิบายในวิวัฒนาการนั้น ๆ ด้วยจุดอ่อนดังกล่าวทฤษฎีกระแสหลักจึงไม่สามารถสร้างความเข้าใจอย่างลึกซึ้งเกี่ยวกับพฤติกรรมของมนุษย์ ตลอดจนกฎเกณฑ์และสถาบันทางเศรษฐกิจต่าง ๆ ที่มีผลต่อพฤติกรรมเหล่านั้น ด้วยเหตุนี้การเรียนเศรษฐศาสตร์ตามแนวทางของนีโอคลาสสิกจึงไม่เอื้ออำนวยให้ผู้เรียนได้ใช้ความรู้ทางเศรษฐศาสตร์สร้างสรรค์สังคมเศรษฐกิจใหม่ที่เหมาะสมและดีกว่าเดิม ยิ่งกว่านั้น ทฤษฎีนีโอคลาสสิกที่ครอบงำการศึกษาเศรษฐศาสตร์ของไทยยังเป็นเป้าหมายให้นักเศรษฐศาสตร์กลายเป็นเทคนิคเขียน มีหน้าที่รับใช้รัฐบาลและชนชั้นปกครองที่มุ่งรักษาสถานภาพแห่งตน แทนที่จะเป็นปัญญาชนผู้มีหน้าที่ประเมินค่าและเสาะหาแนวทางให้แก่สังคม

อาจารย์ฉัตรทิพย์ค้นพบว่าตัวท่านมีความสนใจเรื่องกว้าง ๆ อยากรู้และเข้าใจเศรษฐกิจสังคมไทยในมุมกว้าง แทนการศึกษาปัญหาเฉพาะซึ่งทำให้การวิเคราะห์มีลักษณะเป็นกลไก ด้วยเหตุนี้ อาจารย์ฉัตรทิพย์จึงหันมาสนใจและให้การสนับสนุนแนวคิดสำนักเศรษฐศาสตร์การเมือง ซึ่งท่านเชื่อว่าสามารถที่จะช่วยให้เข้าใจและค้นหาแนวทางแก้ไขปัญหาพื้นฐานทางเศรษฐกิจของสังคมไทยได้ แนวคิดของสำนักเศรษฐศาสตร์การเมืองจะช่วยให้ นักเศรษฐศาสตร์ได้เข้าใจวิวัฒนาการของระบบเศรษฐกิจในระยะยาว และสามารถใช้วิชาเศรษฐศาสตร์ให้ยังประโยชน์ในการแสวงหาระบบเศรษฐกิจที่ดี อันจะก่อให้เกิดความผาสุกแก่มวลสมาชิกของสังคม

นับแต่ปี 2517 เป็นต้นมา อาจารย์ฉัตรทิพย์ได้เริ่มศึกษาค้นคว้าประวัติศาสตร์เศรษฐกิจไทยโดยอาศัยข้อมูลทางประวัติศาสตร์ และใช้ทฤษฎีเศรษฐศาสตร์การเมืองเป็นกรอบในการวิเคราะห์ข้อมูลเหล่านั้น ไม่กี่ปีต่อมาท่านก็มีผลงานจำนวนมากทั้งที่เป็นงานวิจัย และงานทางความคิดเกี่ยวกับโครงสร้างสังคมเศรษฐกิจไทยและการเปลี่ยนแปลงเศรษฐกิจไทย โดยเฉพาะในช่วงปี 2393 จนถึง การเปลี่ยนแปลงการปกครองในปี 2475 ผลงานทุกชิ้นของอาจารย์ฉัตรทิพย์ชี้ให้เห็นว่านับแต่ไทย

เริ่มมีประวัติศาสตร์ที่แน่นอน สังคมไทยอยู่ภายใต้ระบบศักดินา ซึ่งมีกษัตริย์เป็นเจ้าของที่ดินโดยออกกฎหมายจัดแบ่งที่นาให้แก่พระบรมวงศานุวงศ์และข้าราชการไปถือครองดูแล ชนชั้นปกครองเหล่านี้ได้มอบที่นาให้ไพร่เพื่อใช้ประโยชน์ในการทำนาเพาะปลูก ความสัมพันธ์ทางเศรษฐกิจในระบบศักดินาอยู่ในลักษณะที่เจ้าของที่ดินรายใหญ่ขูดรีดชาวนาด้วยวิธีการต่าง ๆ เช่น การรับผลผลิต การเกณฑ์แรงงาน และการเก็บภาษีอากรชนิดต่าง ๆ ในขณะที่ตัวกันระบบการเมือง วัฒนธรรม และศาสนาก็ตกเป็นเครื่องมือของระบบเศรษฐกิจดังกล่าว วิธีการผลิตในสมัยศักดินามีความล้าหลัง เพราะเป็นอุปสรรคต่อการพัฒนาทางเศรษฐกิจ แม้ว่าในปี 2398 ไทยได้ทำสนธิสัญญาบาวริงเปิดประตูการค้ากับอังกฤษและประเทศตะวันตกอื่น ๆ แต่ระบบศักดินาก็ยังคงอยู่ ทั้งนี้เพราะระบบเศรษฐกิจไทยยังขาดชนชั้นกระฎุมพี อันจะเป็นพลังผลักดันให้เกิดทุนนิยม นายทุนที่มีอยู่ก็เป็นต่างชาติซึ่งต้องอาศัยบารมีของชนชั้นปกครองไทยในการแสวงหาผลประโยชน์ จึงไม่สามารถโค่นล้มอำนาจของชนชั้นปกครองได้

อาจารย์ฉัตรทิพย์ มีความเห็นว่า แม้ระบบทุนนิยมได้ขยายตัวมากขึ้นภายหลังสงครามโลกครั้งที่สอง แต่ยังไม่สามารถเปลี่ยนแปลงโครงสร้างเศรษฐกิจไทยได้ และเนื่องจากเศรษฐกิจไทยถูกรอบงำโดยระบบศักดินา การพัฒนาอุตสาหกรรมของไทยจึงเป็นไปอย่างล่าช้า การสะสมทุนจากผลผลิตส่วนเกินในภาคอุตสาหกรรมลดลงเพราะถูกแบ่งไปให้ชนชั้นปกครอง เพื่อแลกเปลี่ยนกับการที่ชนชั้นปกครองจะไม่ดำเนินนโยบาย หรือออกกฎหมายใด ๆ ที่ขัดต่อผลประโยชน์ของชนชั้นนายทุน ขณะเดียวกัน การเคลื่อนไหวใด ๆ เพื่อเรียกร้องผลประโยชน์ของชนชั้นผู้ถูกขูดรีด จะถูกเพ่งเล็ง และในบางครั้งถูกปราบปรามด้วยความรุนแรง ดังนั้นการเปลี่ยนแปลงสังคมไทยจากระบบศักดินาสู่ระบบทุนนิยม จึงเป็นสิ่งที่ยากยิ่ง

ในปี 2527 ได้มีการตีพิมพ์หนังสือ "เศรษฐกิจหมู่บ้านไทยในอดีต" ซึ่งเป็นผลงานที่อาจารย์ชื่นชอบมากที่สุด หนังสือเล่มนี้เป็นผลสรุปของการทำงานวิจัยที่ใช้เวลายาวนานถึง 6 ปี (2521-2526) งานชิ้นนี้ได้สะท้อนถึงจุดเริ่มต้นของการเปลี่ยนแปลงบางประการเกี่ยวกับการศึกษาประวัติศาสตร์เศรษฐกิจของอาจารย์ฉัตรทิพย์ ประการแรก คือ การหันมาสนใจประวัติศาสตร์หมู่บ้าน เพราะมองเห็นว่าการศึกษาเรื่องราวของหมู่บ้านย่อมจะทำให้ภาพของสังคมเศรษฐกิจไทยครบถ้วนสมบูรณ์มากขึ้น

ประการที่สอง ด้วยเหตุที่ว่า เอกสารที่บันทึกไว้ในหอจดหมายเหตุแห่งชาติล้วนเป็น เอกสารทางราชการที่ให้เรื่องราวจำเพาะความสัมพันธ์ที่รัฐมีต่อหมู่บ้าน แต่ไม่มีข้อมูลที่ให้ภาพภายในหมู่บ้านเอง สำหรับผู้ที่ "ปรารถนาจะรู้เรื่องชีวิตประจำวันของชาวบ้านภายในหมู่บ้าน และอยาก จะรู้จากแง่มุมทัศนะของชาวบ้าน" อาจารย์ฉัตรทิพย์จึงต้องค้นหาข้อมูล โดยอาศัยวิธีประวัติศาสตร์ บอกเล่า คือการหาข้อมูลจากชาวบ้านโดยการสัมภาษณ์ชาวบ้านผู้เฒ่าผู้แก่ในภาคต่าง ๆ ของประเทศ และนำมาเรียบเรียงเป็นเรื่องราวของหมู่บ้าน

ประการที่สาม จากการศึกษาประวัติศาสตร์หมู่บ้าน อาจารย์ฉัตรทิพย์ได้พัฒนาแนวคิด เกี่ยวกับการพัฒนาสังคม กล่าวคือคุณลักษณะพิเศษของวัฒนธรรมชุมชนที่ได้ศึกษามา ทำให้อาจารย์ ฉัตรทิพย์ เสนอว่าการพัฒนาสังคมไทยนั้นจะต้องเป็นการพัฒนาเพื่อการพึ่งตนเองได้ "แนวคิดการพัฒนา ประเทศต่อไปนี้น่าจะเป็นว่าวัฒนธรรมดั้งเดิม ไม่ใช่สิ่งขัดขวาง แต่ว่าเป็นสิ่งบวกสำหรับการพัฒนา ความรักกันฉันท์พี่น้องในหมู่บ้าน การแบ่งปันช่วยเหลือ สมณะ การไม่โกงกัน จิตสำนึกในท้องถิ่น เหล่านี้เป็นพลังศักยภาพพื้นฐานของวัฒนธรรมไทย" ซึ่งการเปลี่ยนแปลงในประการหลังนี้จะปรากฏ ออกมาอย่างชัดเจนและสม่ำเสมอในผลงานต่อจาก "เศรษฐกิจหมู่บ้านไทยในอดีต" อันได้แก่ "บ้านกับเมือง" (2529) "แนวคิดวัฒนธรรมชุมชน" (ในสายธารแห่งความคิด 2532) และในผลงานที่จะพิมพ์เผยแพร่เร็ว ๆ นี้ คือ "วัฒนธรรมไทยกับขบวนการเปลี่ยนแปลงสังคม" (2533)

ประการสุดท้าย ผลพลอยได้จากการศึกษาประวัติศาสตร์หมู่บ้านและวัฒนธรรมชุมชนก็คือ การศึกษาเพื่อให้เข้าใจวัฒนธรรมพื้นบ้านของชนเผ่าไทยสมัยก่อน วัฒนธรรมเก่าแก่เหล่านี้บางส่วน อาจดำรงอยู่นอกสังคมไทยโดยไม่เปลี่ยนแปลง ดังนั้นอาจารย์ฉัตรทิพย์จึงมีผลงานบางชิ้นที่เกี่ยวข้อง กับการศึกษาวัฒนธรรมไทยอาหม ไทยล้านนา สิบสองปันนา ไทยตะวันออก

สิ่งที่ชักนำให้อาจารย์ฉัตรทิพย์ให้ความสนใจในการพัฒนาสังคมไทยโดยอาศัยวัฒนธรรม ชุมชนนั้น คือความเชื่อที่ว่ารัฐไทยมีวิธีการผลิตแบบเอเซีย ซึ่งก่อให้เกิดการดำรงอยู่และความต่อ เนื่องของวัฒนธรรมชุมชน และที่สำคัญคือการที่อาจารย์ฉัตรทิพย์ได้มีโอกาสสัมผัสกับชาวบ้านตัวจริง ทำให้เกิดความซาบซึ้งต่อน้ำใจไมตรีและความจริงใจของชาวบ้าน มองเห็นว่าชาวบ้านมีความเป็น ตัวของตัวเอง ชุมชนมีปัญญาชน มีผู้รู้ของตนเอง เกิดความเชื่อมั่นว่าแนวคิดการพัฒนาแบบวัฒนธรรมชุมชนนี้ หากปฏิบัติได้จะทำให้สังคมมีลักษณะเป็นอนาธิปไตย ซึ่งเป็นการกระจายอำนาจจาก รัฐมาอยู่ที่องค์กรเล็ก ๆ ของประชาชนในชุมชนท้องถิ่น ซึ่งจัดตั้งขึ้นโดยชุมชนนั้น ๆ ดังนั้นชุมชน

จึงสามารถต่อรองและยุติการเอาเปรียบจากรัฐ และในขณะเดียวกันยังคงรักษาไว้ซึ่ง
วัฒนธรรมอันดีงามของตน ได้

อาจารย์ฉัตรทิพย์ได้เสนอเงื่อนไขที่จะนำไปสู่การพัฒนาแบบพึ่งตนเอง หรือการบรรลุ
สังคมแบบอนาธิปไตยไว้ 3 ประการคือ ประการแรก เงื่อนไขทางเศรษฐกิจ กล่าวคือชาวบ้านจะ
ต้องฟื้นฟูและพัฒนาเศรษฐกิจของชุมชนโดยอาศัยทรัพยากรที่มีอยู่ ในขณะเดียวกันต้องพัฒนาเทคโนโลยี
เพื่อเพิ่มผลิตภาพของทรัพยากร ประการที่สอง เงื่อนไขทางการเมือง คือ การฟื้นฟูจิตสำนึก
แห่งความเป็นชุมชนให้เด่นชัดขึ้นมาใหม่ อันเป็นจิตสำนึกของการช่วยเหลือซึ่งกันและกัน โดย
การชูประวัติศาสตร์ของการอยู่ร่วมกันของหมู่บ้านตั้งแต่อดีตเป็นต้นมา ผู้ที่จะมีส่วนช่วยในการค้น
หาจิตสำนึกแห่งชุมชนในประวัติศาสตร์ของหมู่บ้านก็คือ ปัญญาชนจากภายนอก ซึ่งอาจเป็นนักพัฒนา
หรือนักวิชาการของท้องถิ่น ดังนั้นความร่วมมือกันระหว่างปัญญาชนกับชาวบ้านจึงเป็นเงื่อนไขสำคัญ
อย่างหนึ่ง นอกจากนี้ จะต้องมีการจัดตั้งองค์กรของประชาชน และมีการสร้างแนวร่วมระหว่าง
ชาวบ้านและผู้เสียเปรียบอื่นในสังคมกับชนชั้นกลางที่ก้าวหน้า เพื่อเป็นพลังเปลี่ยนแปลงลักษณะและ
ลดการเอาเปรียบของรัฐและระบบทุนนิยม ประการที่สาม เงื่อนไขทางวัฒนธรรม คือการประสาน
แนวคิดวัฒนธรรมชุมชนเข้ากับความเชื่อสำคัญในสังคมไทย เช่น ศาสนาพุทธ เป็นต้น โดยพยายามทำ
ให้ศาสนาพุทธเป็นศาสนาของชาวบ้านอย่างแท้จริง ในขณะเดียวกันควรจะมีการเชื่อมวัฒนธรรมแห่ง
ชุมชนกับวัฒนธรรมโลก คือรับเอาส่วนที่ก้าวหน้าซึ่งเป็นของสากลเข้าเป็นส่วนหนึ่งของวัฒนธรรมชุมชน
เงื่อนไขทั้งปวงดังกล่าวย่อมจะเป็นแรงผลักดันให้ชนบทไทยสามารถ "รักษาส่วนดีของ
ชุมชนหมู่บ้านเอาไว้ รักษาความสัมพันธ์ทางการผลิตชนิดเดิมไว้... ขณะเดียวกันสามารถเพิ่มพลัง
การผลิต พัฒนาเทคโนโลยีในหมู่บ้านให้สูงขึ้นรวดเร็ว... การเปลี่ยนสังคมให้ทันสมัยไม่น่าจะ
ต้องทำผ่านการทำลายชุมชนหมู่บ้าน เพราะของสิ่งนี้ทำให้ชาวบ้านมีความสุข..."

น่าสังเกตว่าแม้อาจารย์ฉัตรทิพย์จะใช้ทฤษฎีเศรษฐศาสตร์การเมืองของมาร์กซ์
วิเคราะห์สังคมไทย แต่แนวทางแก้ไขปัญหาสังคมไทยกลับมิใช่แนวทางมาร์กซิสต์ อาจารย์ได้เสนอ
แนวทางที่สอดคล้องกับบริบทของสังคมไทย และมีส่วนคล้ายกับแนวคิดของ ศาสตราจารย์ ดร.ป๋วย
อึ้งภากรณ์ นั่นคือแก้ปัญหาด้วยการพัฒนาชนบท โดยให้ความสำคัญต่อคุณค่าของคน และไม่สนับสนุน
การเปลี่ยนแปลงด้วยความรุนแรง แต่ต้องเป็นสันติวิธี

จากผลงานทางวิชาการของอาจารย์ฉัตรทิพย์ที่ทำอย่างต่อเนื่องสม่ำเสมอ และ
ความคิดต่าง ๆ ที่ปรากฏในผลงานเหล่านี้ เราสามารถพรรณาถึงคุณภาพของอาจารย์ฉัตรทิพย์
ที่มีต่อวงการเศรษฐศาสตร์ของไทย ได้ดังนี้

ประการแรก อาจารย์ฉัตรทิพย์ได้ชื่อว่าเป็นผู้เสนอแนวการศึกษาประวัติศาสตร์
เศรษฐกิจ โดยใช้ทฤษฎีเศรษฐศาสตร์การเมืองเป็นกรอบของการวิเคราะห์ แม้ว่าแนวการศึกษา
ดังกล่าวจะปรากฏอยู่ในผลงานของ จิตร ภูมิศักดิ์ เรื่อง โฉมหน้าศักดินาไทย มาก่อน แต่ไม่มีใคร
ปฏิเสธได้ว่า อาจารย์ฉัตรทิพย์เป็นผู้นำแนวการศึกษาดังกล่าวมาปฏิบัติและได้เผยแพร่แนวความ
คิดดังกล่าวอย่างจริงจังจนเป็นที่ยอมรับอย่างแพร่หลายทั้งภายในและระหว่างประเทศ จึงอาจ
กล่าวได้ว่าอาจารย์ฉัตรทิพย์เป็นผู้ให้กำเนิดแก่นักเศรษฐศาสตร์การเมืองของไทย

ประการที่สอง อาจารย์ฉัตรทิพย์เป็นนักวิชาการคนแรกที่ศึกษาค้นคว้าประวัติศาสตร์
หมู่บ้านด้วยจุดมุ่งหมายอย่างน้อย 3 ประการคือ (1) เพื่อให้การศึกษาสังคมศาสตร์และเศรษฐ-
ศาสตร์มีลักษณะเป็นไทย และเป็นประวัติศาสตร์มากขึ้น ในขณะที่เดียวกันทำให้ขอบเขตของการ
ศึกษาประวัติศาสตร์เศรษฐกิจไทยขยายออกไป ครอบคลุมวิถีชีวิต และความคิดของคนในชนบท
ซึ่งเป็นคนส่วนใหญ่ในสังคม (2) ต้องการให้ประวัติศาสตร์หมู่บ้านเป็นจุดเริ่มต้นของการฟื้นฟูจิต
สำนึกแห่งชุมชนเพื่อประโยชน์ในการพัฒนาชุมชนต่อไป และ (3) เป็นการสร้างความร่วมมือ
ช่วยเหลือเกื้อกูลกันในด้านวิชาการหรือการพัฒนาระหว่างบุคคลหลายฝ่าย ประกอบด้วย ชาวบ้าน
ที่มีความทรงจำเกี่ยวกับหมู่บ้านของตน ปัญญาชนท้องถิ่นอื่นได้แก่ครูและอาจารย์ ซึ่งสนใจและกระตือ
รือรับต่อการศึกษาเรื่องราวของท้องถิ่น และนักพัฒนาในอันที่จะค้นหาประวัติศาสตร์หมู่บ้าน เพื่อปลูก
จิตสำนึกแห่งชุมชนให้กลายเป็นพลังแห่งการพัฒนาชุมชน

ประการที่สาม อาจารย์ฉัตรทิพย์เป็นนักวิชาการที่ได้อุทิศตนให้แก่การศึกษาหาความรู้
อย่างจริงจัง และเผยแพร่ความรู้ที่ได้มาให้กว้างขวาง อีกทั้งรับฟังคำวิพากษ์วิจารณ์ในผลงาน
ของตนด้วยอุเบกขารมณ์ คราวใดที่มีคำวิจารณ์ว่าการศึกษาประวัติศาสตร์เศรษฐกิจของท่านมีกรอบ
ไว้ล่วงหน้า ท่านก็เพียงพยายามอธิบายว่าการมีกรอบไว้ก็เพื่อสะดวกในการวิเคราะห์ข้อมูลเท่านั้น
และหากได้รับคำวิจารณ์ว่าข้อมูลยังไม่เพียงพอ ท่านก็จะถือเป็นหน้าที่ที่จะค้นหาข้อมูลต่อไป

อาจารย์ได้ให้ทัศนะเกี่ยวกับการวิจัยในเมืองไทยไว้ว่า "...ผมอยากให้นักวิชาการ เอาดีทางวิชาการ...ปรัชญาการทำวิจัยน่าจะมาจากความรักที่อยากจะทำแสงหาความรู้ในสิ่งที่ตน ยังไม่รู้..."

ประการที่สี่ อาจารย์ฉัตรทิพย์ ไม่เพียงแต่เป็นนักวิชาการที่ผลิตผลงานอันทรงคุณค่า ออกมาอย่างสม่ำเสมอเท่านั้น หากยังมีส่วนสำคัญในการส่งเสริมสนับสนุนนักวิชาการรุ่นใหม่ ๆ ให้หันมาสนใจศึกษาประวัติศาสตร์เศรษฐกิจไทย ประวัติศาสตร์หมู่บ้าน และวัฒนธรรมท้องถิ่น โดยเฉพาะนักวิชาการในท้องถิ่นซึ่งยังขาดการสนับสนุน การจัดสัมมนาให้นักศึกษาหรือผู้สนใจ ได้มี เวทีสำหรับเสนอผลงานทางวิชาการของตน โดยมีอาจารย์ฉัตรทิพย์และผู้ร่วมสัมมนาวิพากษ์วิจารณ์ นั้น ได้กลายเป็น "ที่เกิด" ของนักประวัติศาสตร์เศรษฐกิจไทยที่มีชื่อเสียงหลายคน กระจายตัว อยู่ในสถาบันการศึกษาทั้งในส่วนกลางและภูมิภาค ซึ่งปัจจุบันยังคงศึกษาค้นคว้าประวัติศาสตร์เศรษฐกิจไทย และประวัติศาสตร์ท้องถิ่นต่อไป

ประการสุดท้าย และเป็นประการสำคัญ การเปลี่ยนแนวการศึกษาเศรษฐศาสตร์จาก แนวทางของสำนักนีโอคลาสสิกมาเป็นแนวทางเศรษฐศาสตร์การเมือง ทำให้อาจารย์ฉัตรทิพย์ ได้ใช้วิชาเศรษฐศาสตร์ให้เป็นประโยชน์ในการวิจารณ์และเสนอแนวทางปรับปรุงระบบเศรษฐกิจ อย่างมีเป้าหมาย แทนที่จะยอมจำนนต่อระบบเศรษฐกิจที่เป็นอยู่ และใช้เศรษฐศาสตร์เพียงเพื่อ ประโยชน์ในการปรับปรุงทางเทคนิคเล็ก ๆ น้อย ๆ เท่านั้น อาจารย์ฉัตรทิพย์ได้ชี้ให้เห็นว่าระบบ เศรษฐกิจไทยเป็นระบบเศรษฐกิจที่มีการเอาวัดเอาเปรียบ ซึ่งจะต้องค้นหาสาเหตุแห่งการเอา เปรียบ และหาทางระงับเสีย แนวทางการพัฒนาเพื่อยุติการเอาวัดเอาเปรียบดังกล่าวก็คือการ พัฒนาโดยอาศัยวัฒนธรรมชุมชน

อนึ่ง เพื่อความสมบูรณ์แห่งประวัติชีวิตและงานของอาจารย์ฉัตรทิพย์ จึงขอกล่าวถึง ท่านในฐานะครู และในฐานะบุคคล

ในฐานะครู อาจารย์ฉัตรทิพย์ได้ทำหน้าที่เป็น "ครู" ที่ให้เวลากับลูกศิษย์อย่างเต็มที่ กระตุ้นให้ศิษย์ติดตามงานใหม่ ๆ ในสาขาที่สนใจ มอบหมายงาน เอาใจใส่ติดตามผลงานของลูก ศิษย์อย่างใกล้ชิด สนับสนุนความก้าวหน้าทางวิชาการของลูกศิษย์อยู่เสมอโดยวิธีการต่าง ๆ เนื่องจากท่านมีความคาดหวังต่อลูกศิษย์ค่อนข้างสูง ลูกศิษย์ของท่านจึงต้องทุ่มเทศึกษาค้นคว้าเป็นอย่างมาก ถึงกระนั้น ท่านก็เป็นอาจารย์ที่ศิษย์แสวงหา นักศึกษาที่ได้ท่านเป็นอาจารย์ที่ปรึกษาการ

เขียนวิทยานิพนธ์ต่างประทับใจในความใจกว้างของอาจารย์ ที่เปิดโอกาสให้ลูกศิษย์แสดงความคิดเห็นและโต้แย้งได้อย่างเสรี โดยไม่เคยแสดงความไม่พอใจแม้แต่เล็กน้อย ความเป็นครูในลักษณะดังกล่าว ได้สร้างความมั่นใจทางวิชาการให้แก่ลูกศิษย์เป็นอย่างมาก และความเป็นครูของท่านมิได้จำกัดอยู่เฉพาะกับลูกศิษย์เท่านั้น แต่ยังขยายวงไปยังบุคคลอื่น ๆ ที่มีความสนใจมาขอคำแนะนำในเรื่องที่อาจารย์เป็นเอตทัคคะ ดังจะเห็นได้จากการที่อาจารย์หาโอกาสที่จะสนับสนุนร่วมทำงานทางวิชาการ และแลกเปลี่ยนความรู้กับบุคคลต่าง ๆ เหล่านั้น

ในฐานะบุคคล มีผู้ตั้งข้อสังเกตว่า ในแง่วิชาการอาจารย์จัดอยู่ในประเภทหัวก้าวหน้าที่กำลังก้าววิพากษ์วิจารณ์ โดยเฉพาะการวิพากษ์วิจารณ์ระบบเศรษฐกิจในอดีต แต่ในแง่ของการใช้ชีวิตในฐานะบุคคล มีผู้จัดให้ท่านอยู่ในประเภทอนุรักษนิยม คือ ใช้ชีวิตอย่างเรียบง่าย สบาย และประหยัด อาจารย์จัดทรัพย์สินมีความรักและความผูกพันต่อครอบครัวอย่างมาก ไม่ว่าจะเป็นบิดามารดา ภรรยา และบุตรสาว การอบรมบ่มเพาะและความอบอุ่นในครอบครัวทำให้อาจารย์จัดทรัพย์สินเป็นบุคคลที่เพียบพร้อมด้วยคุณธรรมและจริยวัตรที่งดงาม วิถีชีวิตส่วนตัว เช่นนี้มีส่วนสร้างให้ท่านเป็นนักวิชาการที่มาจากชนชั้นศักดินา แต่ทว่าความสนใจในการศึกษาสภาวะและต้นเหตุแห่งการเอาวัดเอาเปรียบที่เกิดขึ้นในสังคม และพยายามแสวงหาทางออกให้แก่สังคมอย่างเอาการเอางาน

สิ่งที่ประทับใจผู้ที่มีโอกาสได้ใกล้ชิดกับอาจารย์ก็คือความอ่อนน้อมถ่อมตน การให้เกียรติแก่ทุกคน และการเป็นคนมองโลกในแง่ดี อุบิสัยประการหลังนี้เป็นเหตุให้มีผู้วิจารณ์ท่านว่าเป็นสาเหตุที่ทำให้งานของท่านยังไม่วิพากษ์วิจารณ์พอ และทำให้อาจารย์เป็นนักวิชาการที่ไม่สามารถเข้าใจ 'การเมือง' ได้ และเป็นเหตุหนึ่งที่ทำให้อาจารย์ไม่สามารถจะเป็นอะไรอย่างอื่นได้นอกจากนักวิชาการ

ในด้านชีวิตครอบครัว อาจารย์จัดทรัพย์สิน ได้สมรสกับคุณภรรยา มีธิดา 1 คน คือนางสาวช่อทิพย์ ด้วยความรักและความผูกพันที่มีต่อครอบครัวอย่างสูง จึงทำให้ครอบครัวของอาจารย์จัดทรัพย์สิน เต็มไปด้วยความสุขและความอบอุ่น

ปัจจุบันอาจารย์จัดทรัพย์สิน ยังคงอยู่ที่บ้านในซอยเศรษฐศิริกับครอบครัวที่อบอุ่น ทำงานทางวิชาการที่อาจารย์รัก คืองานสอนที่คณะเศรษฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย งานวิจัยค้นคว้าเกี่ยวกับชนเผ่าไทยในดินแดนต่าง ๆ โดยเฉพาะไทยอาหมในอินเดียน งานศูนย์ศึกษาประวัติศาสตร์

อยุธยา ในฐานะเป็นประธานอนุกรรมการด้านวิชาการ ซึ่งได้ทำพิธีเปิดไปเมื่อเร็ว ๆ นี้ และการ
เขียนตำราเกี่ยวกับประวัติศาสตร์ เศรษฐกิจเปรียบเทียบ

ทั้งหมดนี้คือชีวิตและผลงานที่มีคุณค่าของ รองศาสตราจารย์ ดร.ฉัตรทิพย์ นาถสุภา
ซึ่งได้รับเชิญจากคณะเศรษฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ เป็นผู้แสดงปาฐกถาพิเศษ ป้าย
อิงภากรณ์ ประจำปี 2533

วัฒนธรรมตะวันตกกับพัฒนาการสังคมไทย

ฉัตรทิพย์ นาถสุภา

ท่านคณบดีคณะเศรษฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ท่านคณบดีคณะเศรษฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์
มหาวิทยาลัย ท่านอาจารย์ นิลิตนศึกษา และท่านผู้มีเกียรติทุกท่าน

ข้าพเจ้ารู้สึกเป็นเกียรติอย่างสูงสุดในชีวิตความเป็นนักวิชาการของข้าพเจ้า ที่ได้รับ
เชิญจากคณะเศรษฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ให้เป็นองค์ปาฐก "ป๋วย อึ๊งภากรณ์" ในปี
นี้ ท่านศาสตราจารย์ ดร.ป๋วย อึ๊งภากรณ์ เป็นนักวิชาการผู้มีความสามารถ ชื่อดัง มีคุณธรรม
ดำเนินชีวิตตรงตามที่เขียนและพูด เป็นปูชนียบุคคลของประเทศไทย ของวงวิชาการไทย และของ
มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ข้าพเจ้าเองมีโอกาสได้รับเกียรติรู้จักท่านอาจารย์ป๋วยและทำงานกับ
ท่านระยะหนึ่ง ข้าพเจ้าเคยเป็นผู้จัดปาฐกถาและสัมมนาของสมาคมสังคมศาสตร์แห่งประเทศไทย
ในช่วงสมัยที่ท่านอาจารย์ป๋วยเป็นนายกสมาคมสมัยแรก พ.ศ. 2511 - 2512 ข้าพเจ้าพบว่า
อาจารย์ป๋วยรับผิดชอบอย่างยิ่งในการทำหน้าที่ผู้นำนักวิชาการ เอาใจใส่งานของสมาคมมาก
รักษาหลักการ ขณะเดียวกันก็ให้ความรักและความเมตตาแก่ผู้ร่วมงาน เมื่อ 2 ปีที่แล้วมา คือ
พ.ศ. 2531 ข้าพเจ้าไปเยี่ยมท่านอาจารย์ที่บ้านพักชานนครลอนดอนกับศาสตราจารย์ ดร.นิธิ
เอี้ยวศรีวงศ์ และคุณไชยันต์ ไชยพร ท่านอาจารย์ป๋วยต้อนรับเราอย่างรักใคร่ และตั้งใจฟังเรื่อง
ความก้าวหน้าของสมาคมสังคมศาสตร์ฯ เรื่องการปาฐกถาซึ่งสมาคมฯ จัดขึ้นหลายแห่ง เนื่องใน
โอกาสที่ท่านอาจารย์อายุครบ 72 ปี

อีกประการหนึ่งที่ข้าพเจ้ารู้สึกเป็นเกียรติและตั้งใจมากที่ได้รับเชิญครั้งนี้ เพราะ
ข้าพเจ้ารักมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ บิดาของข้าพเจ้าเคยเป็นนักศึกษาปริญญาโททางวิชาการพูด
ของมหาวิทยาลัยแห่งนี้ ข้าพเจ้าเองก็เคยเป็นอาจารย์พิเศษคณะเศรษฐศาสตร์อยู่หลายปี ช่วง
พ.ศ. 2511-2514 สอนวิชาการระบบเศรษฐกิจเปรียบเทียบของชั้นปริญญาโท เคยเป็นผู้ควบคุมวิชา

นิพนธ์ของคณะเศรษฐศาสตร์ ตลอดมาข้าพเจ้ารู้สึกใกล้ชิดกับแนวคิดของมหาวิทยาลัย ใกล้ชิดกับ อาจารย์และกับนักศึกษาของมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ข้าพเจ้าใช้ห้องสมุดกลางและห้องสมุดคณะ เศรษฐศาสตร์แห่งมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์บ่อยครั้ง เป็นห้องสมุดซึ่งข้าพเจ้าพกหนังสือเล่มสำคัญที่ ต้องการ ข้าพเจ้าจึงตั้งใจมากที่สุดที่ได้รับเชิญ ได้รับเกียรติสูง จากสถาบันที่ข้าพเจ้ารัก ศรัทธาและชื่นชม

ข้าพเจ้าเกรงและวิตกว่า ข้าพเจ้าจะไม่สามารถทำงานในอนาคต หรือแม้แต่แสดง ปาฐกถาในวันนี้ สมเกียรติแห่งนามท่านเจ้าของปาฐกถา หรือของมหาวิทยาลัยนี้

เรื่องที่ข้าพเจ้าจะบรรยายชื่อ "วัฒนธรรมตะวันตกกับพัฒนาการสังคมไทย" ข้าพเจ้า คิดว่าหัวข้อนี้เหมาะสมกับปาฐกถา "ป๋วย อึ๊งภากรณ์" และสอดคล้องกับแนวคิดของมหาวิทยาลัย ธรรมศาสตร์ ท่านอาจารย์เสนอให้สังคมไทยยึดหลักเสรีภาพ ซึ่งเป็นคุณลักษณะพื้นฐานของวัฒนธรรม ตะวันตก ข้าพเจ้าขอยกคำกล่าวของท่านอาจารย์ในปาฐกถาอนุสรณ์ ชินแคลร์ ทอมป์สัน พ.ศ. 2512 ดังนี้

"เสรีภาพของมนุษย์เป็นสิ่งที่ทำให้มนุษย์แตกต่างกับสิ่งของปราศจากชีวิต หรือเครื่อง ยนต์กลไก หรือสัตว์เดรัจฉาน ถ้ามีแต่สมรรถภาพ แต่ปราศจากเสรีภาพของบุคคล สังคมนั้นก็เป็น สังคมท่อน แม้จะมีกำลังทำให้เจริญได้ ก็จะไม่เจริญไปได้ไม่วันใด เพราะผลของความสามารถนั้นคงจะ มีไปในทำนองเดียวกันสำหรับทุกคน เสรีภาพทำให้มนุษย์เราสามารถเลือกจุดหมายและวิถีทางแห่ง ชีวิตและการประกอบกิจของตนได้ตามใจชอบ และใจของมนุษย์รวมทั้งรสนิยมและความเอนเอียง ย่อมต่าง ๆ กันออกไป เมื่อมีความแตกต่างกัน สังคมนั้นย่อมจะมีความสมบูรณ์ยิ่งขึ้น อนึ่งเมื่อมนุษย์ เราทำอะไรด้วยใจชอบ คือด้วยฉันทะตามคติของพุทธศาสนา ท่านว่าจะทำได้ผลดีกว่าทำโดยไม ชอบ ฝันใจทำ เสรีภาพจึงเป็นสิ่งที่ส่งเสริมปัญญา อันเป็นอนุสรณ์แห่งสมรรถภาพ ตามคริสตคติ มนุษย์แต่ละคนเกิดมาย่อมมีศักดิ์ศรีของตนติดตัวมา ตั้งแต่พระผู้เป็นเจ้าประทานให้ ศักดิ์ศรีนี้จะลบ ล้างเสียมิได้ และฉะนั้นเสรีภาพจึงเป็นหลักสำคัญในการพัฒนาชาติ ไม่ว่าจะพิจารณาจากแง่พุทธคติ หรือคริสตคติ และฉะนั้นหลักการประชาธิปไตยจึงเป็นหลักการที่ควรส่งเสริมสนับสนุนอย่างจริงจัง"

ท่านอาจารย์ป๋วยจึงเป็นผู้ที่ต้องการนำส่วนที่ดีของวัฒนธรรมตะวันตก เข้ามาเป็น ปัจจัยผลักดันพัฒนาการของสังคมไทย นอกเหนือจากความคิดเรื่องเสรีภาพและประชาธิปไตยแล้ว

อาจารย์ยังเน้นความสำคัญของสมรรถภาพ หมายถึงความสามารถของบุคคลที่จะประกอบกิจการอันเป็นประโยชน์ ซึ่งขึ้นอยู่กับการศึกษาและทุนอันประกอบขึ้นเป็นเครื่องมือ สมรรถภาพนี้ก็เป็นคุณลักษณะพื้นฐานของวัฒนธรรมตะวันตกแห่งยุคสมัยการพัฒนาเทคโนโลยีและอุตสาหกรรม เช่นเดียวกับ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์เกิดจากแนวคิดของท่านผู้ประศาสน์การ ปรีดี พนมยงค์ ผู้นำทางทฤษฎีของการเปลี่ยนแปลงการปกครอง 2475 ผู้ประดิษฐ์ฐานอุดมการณ์ประชาธิปไตย เสรีภาพ เสมอภาค และภราดรภาพในประเทศไทย อุดมการณ์จากการปฏิวัติระบุม啡ในยุโรป ผลิตผลของแนวคิดมนุษยนิยม ข้าพเจ้าจึงเห็นว่า มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ เป็นสถาบันที่นำวัฒนธรรมตะวันตกมาเผยแพร่ในสังคมไทย ในทัศนะของข้าพเจ้าองค์ประกอบวัฒนธรรมตะวันตกนั้นพิจารณาได้ 2 ด้าน คือด้านการผลิตและเทคโนโลยี และ ด้านระบบสังคม ในด้านการผลิต ลักษณะสำคัญของวัฒนธรรมตะวันตกคือการค้นคว้าทางวิทยาศาสตร์ เอาชนะธรรมชาติ สร้างเทคโนโลยี พัฒนาการผลิตให้ได้ผลผลิตปริมาณมาก ในด้านระบบสังคมคือการเน้นความเป็นปัจเจกบุคคล (individualism) การต่อสู้เพื่อเสรีภาพของมนุษย์และการปกครองระบอบประชาธิปไตย คือมนุษย์พยายามต่อสู้เอาชนะธรรมชาติ โดยการพัฒนาหลังการผลิต และต่อสู้กับระบบสังคมที่มนุษย์สร้างขึ้นมากดขี่กันเอง โดยการพัฒนาสิทธิเสรีภาพ ศักดิ์ศรีของมนุษย์ และก่อตั้งการปกครองระบอบประชาธิปไตย ท่านอาจารย์ปรีดี ท่านอาจารย์ป๋วย และมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ได้ยืนอยู่แนวหน้าแห่งการต่อสู้ในด้านที่สอง คือต่อสู้เพื่อระบบสังคมที่ดีกว่า เพื่อสังคมไทยที่มีเสรีภาพ คนไทยมีศักดิ์ศรีแห่งความเป็นมนุษย์ และประเทศไทยเป็นประชาธิปไตย นี่คือส่วนที่ดี ส่วนที่ก้าวหน้า ของวัฒนธรรมตะวันตก หรือของมนุษยชาติโดยสากล ที่ท่านอาจารย์ปรีดี ท่านอาจารย์ป๋วย และชาวธรรมศาสตร์ได้พยายามนำเข้ามา และมีผลต่อพัฒนาการสังคมไทย ปาฐกถาของข้าพเจ้าในวันนี้ "วัฒนธรรมตะวันตกกับพัฒนาการสังคมไทย" จึงคงจะอยู่ใกล้ อยู่กับใจของชาวธรรมศาสตร์

ต่อไปนี้ข้าพเจ้าจะขอกล่าวที่ละประเด็นใน 3 ประเด็นด้วยกัน คือ :-

1. เปรียบเทียบประวัติศาสตร์ตะวันตกกับตะวันออก และผลของพัฒนาการซึ่งแตกต่างกันที่มีต่อวัฒนธรรมตะวันตก
2. ลักษณะพิเศษของพัฒนาการสังคมไทยกับฐานะและบทบาทของวัฒนธรรมตะวันตก

3. วิธีการประสานวัฒนธรรมตะวันตกเข้ากับกระบวนการพัฒนาการสังคมไทยอนาคต

ในประเด็นแรก : เปรียบเทียบประวัติศาสตร์ตะวันตกกับตะวันออก และผลของพัฒนาการซึ่งแตกต่างกันที่มีต่อวัฒนธรรมตะวันตก ข้าพเจ้าเห็นว่ามีความแตกต่างในกระบวนการเปลี่ยนแปลงที่ยาวนานในประวัติศาสตร์ 3 ประการด้วยกัน คือ : 1) ในยุโรปมีการพัฒนาระบบกรรมสิทธิ์เอกชน (private property) ที่เข้มแข็ง เริ่มเกิดระบบกรรมสิทธิ์เอกชนตั้งแต่สมัยอาณาจักรของกรีกในเอเชียไมเนอร์ 12 ศตวรรษก่อนคริสต์ศักราช กรีกได้ส่งสถาบันกรรมสิทธิ์ส่วนบุคคลให้กับจักรวรรดิโรมัน และจักรวรรดิโรมันส่งต่อให้ระบบฟีวตัล โดยที่ระบบฟีวตัลเป็นระบบที่แพร่หลาย สถาบันกรรมสิทธิ์ส่วนบุคคลจึงกระจายออกไปทั่วยุโรป สถาบันกรรมสิทธิ์ส่วนบุคคลถูกรักษาไว้เป็นอย่างดีในระบบฟีวตัล และพัฒนาเป็นสถาบันหลักของระบบทุนนิยม ส่วนทางตะวันออกเป็นระบบชุมชนร่วมครอบครองที่ดิน ไม่ว่าจะเป็นในรูปรัฐหรือชุมชนหมู่บ้านก็ตาม ไม่มีระบบกรรมสิทธิ์เอกชนที่เข้มแข็ง ระบบกรรมสิทธิ์เอกชนเพิ่งจะมาเกิดขึ้นในช่วงที่ติดต่อกับตะวันตกในคริสต์ศตวรรษที่ 19 จักรวรรดิไบแซนไทน์ (Byzantine) กึ่งยุโรปกึ่งเอเชีย เป็นตัวอย่างซึ่งแสดงคุณลักษณะต่อเนื่อง ว่ามีลักษณะคาบเกี่ยวระหว่างระบบแห่งกรรมสิทธิ์เอกชนกับระบบแห่งกรรมสิทธิ์ชุมชนได้อย่างดี 2) ระยะต่อเนื่องระหว่างการสลายตัวของระบบฟีวตัลกับการเกิดระบบทุนนิยมอุตสาหกรรมกินเวลายาวนาน จากคริสต์ศตวรรษที่ 10 ถึงคริสต์ศตวรรษที่ 18 ในระหว่างนั้นได้เกิดความคิดมนุษยนิยม (humanism) ให้ความสำคัญกับมนุษย์และเสรีภาพ เป็นหัวใจของยุคการฟื้นฟูศิลปวิทยา (the Renaissance) ศตวรรษที่ 14-16 เกิดการปฏิรูปทางศาสนา (the Reformation) ศตวรรษที่ 16 ตามมาด้วยยุคแห่งพัฒนาการทางภูมิปัญญาและการค้นพบทางวิทยาศาสตร์ ความคิดมนุษยนิยมซึ่งเน้นความสำคัญของมนุษย์และความคิดวิทยาศาสตร์ซึ่งเน้นการที่มนุษย์พยายามเข้าใจธรรมชาติ เป็นต้นกำเนิดอุดมการณ์ของชนชั้นกรรมาชีพของยุโรป กล่าวคือระบบทุนนิยมในยุโรปมีแนวคิดปรัชญามนุษยนิยมและความรู้วิทยาศาสตร์ที่พัฒนาในช่วงเวลาที่ยาวนานหลายร้อยปีรองรับ และเนื่องด้วยเป็นการพัฒนาจากภายในในเวลาที่ยาวนาน ความคิดมนุษยนิยมและความคิดแบบวิทยาศาสตร์จึงฝังลึก อยู่ในเลือดเนื้อของชาวตะวันตก ขณะที่ทางตะวันออกไม่มีช่วงเวลาต่อเนื่องยาวนานอย่างนั้น ไม่มีช่วงแห่งการค้นคว้าทางวิทยาศาสตร์ และช่วงเวลา

เตรียมการปรับแนวคิดปรัชญา ระบบแบบเอเชียต้องถูกบังคับให้เปิดประเทศ เผชิญหน้ากันที่กับระบบทุนนิยมจากภายนอก 3) ในยุโรปมีการเกิดขึ้นชั้นกระฎุมพี (the bourgeoisie) ที่อิสระในเวลาที่ยาวนาน คือในช่วงระหว่างการสลายตัวของระบบฟิวดัล และการเกิดระบบทุนนิยมอุตสาหกรรม ได้เกิดพ่อค้าและหัตถกรจากพวกโรมันเร็ว ลูกคนหลัง ๆ ของไพร่ตืดที่ดินที่เดินทางออกจากแมนเนอร์ ทหาร นักแสงโชค คนเหล่านี้รักความอิสระ เสี่ยงภัย ทำการค้า โดยเฉพาะการค้าทางไกล สร้างเมืองที่ปกครองตนเอง เป็นเมืองอิสระทางการค้า เช่น เมืองเวนิซ บรูจ และเมืองแห่งสันนิบาตฮันเซติก ขยายไปรวมเมืองท่าของฮอลแลนด์และอังกฤษในท้ายที่สุดเมื่อเกิดการปฏิวัติพาณิชย์กรรม ขณะที่ทางตะวันออกไม่มีเมืองอิสระ ไม่มีชนชั้นกระฎุมพีอิสระ พ่อค้าและหัตถกรแยกตัวจากชาวนาได้ยาก ถ้ามีก็มักเป็นส่วนหนึ่งของชุมชนหมู่บ้านหรือเป็นข้าราชการของรัฐ ชนชั้นกระฎุมพีอิสระแห่งยุโรปมีความสำคัญมากเพราะเป็นผู้แบกรับภาระ เป็นผู้นำการพัฒนาาระบบทุนนิยม

พัฒนาการประวัติศาสตร์ที่แตกต่างกันระหว่างตะวันตกกับตะวันออก ทำให้วัฒนธรรมตะวันตกก่อรูปโดยมีลักษณะเด่นพิเศษอย่างน้อย 2 ประการ คือ 1) เน้นความเป็นปัจเจกบุคคล ความสำคัญของมนุษย์และเสรีภาพของมนุษย์ และ 2) เน้นวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี ทั้งนี้โดยที่วัฒนธรรมนี้มีพื้นฐานอันมั่นคงอยู่บนสถาบันกรรมสิทธิ์ส่วนบุคคล ความคิดมนุษยนิยม และการแสวงหาความรู้แบบเป็นวิทยาศาสตร์ และการปรากฏตัวขึ้นครองบทบาทนำของชนชั้นกระฎุมพีผู้มีทรัพย์สิน เป็นวัฒนธรรมที่ปรากฏเอกลักษณ์ชัดเจนในช่วงสมัยการเกิดระบบทุนนิยมอุตสาหกรรมคริสต์ศตวรรษที่ 19 แต่มีรากฐานย้อนกลับไปได้ไกลในประวัติศาสตร์ และเกิดจากการต่อสู้จากการพัฒนาภายในสังคมยุโรปเอง

ประเด็นที่สอง : ลักษณะพิเศษของพัฒนาการสังคมไทยกับฐานะและบทบาทของวัฒนธรรมตะวันตก พัฒนาการของสังคมไทยมีพื้นฐานอยู่กับระบบกรรมสิทธิ์แห่งชุมชน หมู่บ้านครอบครองที่ดินแต่ละท้องที่ และรัฐอ้างเป็นเจ้าของกรรมสิทธิ์ของที่ดินของทั้งประเทศครอบลงไปบนชุมชนหมู่บ้านอีกทีหนึ่ง ระบบกรรมสิทธิ์เอกชนเป็นสถาบันใหม่ที่เพิ่งจะมีความเข้มแข็งเต็มที่หลังการเปลี่ยนแปลงการปกครอง อีกทั้งเทียบกับยุโรปแล้วสังคมไทยก็ขาดการเปลี่ยนแปลงทางวิชาการและวิทยาศาสตร์ วัฒนธรรมกระฎุมพีอ่อนแอ ในช่วงแรกขาดชนชั้นกระฎุมพีที่พัฒนาจากภายในสังคม

เอง ไม่มีช่วงเวลายาวนานระหว่างการสลายตัวของระบบศักดินาและการเกิดระบบทุนนิยมที่จะ
ปล่อยให้ชนชั้นกรรมกรขึ้นเมืองพัฒนา โดยอิสระ ระบบทุนนิยม เข้ามาจากภายนอก โดยจับพลัน ใน
ศตวรรษที่ 19 จากการค้า พัฒนาการของสังคมไทยจึงไม่ได้เปิดโอกาสให้มีการพัฒนาวัฒนธรรมที่
เนิ่นช้า เจกบุคคล วิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี หรืออีกนัยหนึ่ง ไม่มีโอกาสที่จะพัฒนาวัฒนธรรม
กรรมกรหรือวัฒนธรรมทุนนิยมอุตสาหกรรมต้นแบบ ซึ่งเป็นแบบที่ก้าวหน้า เช่นที่เกิดในโลกตะวันตก

ในสภาพการณ์นี้ การซึมซาบวัฒนธรรมตะวันตกในสังคมไทยจึงเป็นไปจำกัด วัฒนธรรม
ตะวันตก เข้ามาสู่สังคมไทย โดยผ่านรัฐและระบบทุนนิยม เมื่อผ่านรัฐก็มีลักษณะกระจุกตัวอยู่กับคน
จำนวนน้อย เกี่ยวกับการทหาร การคมนาคม การศึกษาระดับสูง ฯลฯ และเมื่อผ่านระบบทุนนิยม
การค้า ไม่ใช่ทุนนิยมการผลิต ก็มีลักษณะไปทางการบริโภค การโฆษณา มากกว่าการเน้นสมรรถภาพ
หรือการวิจัยวิธีการผลิต เทคโนโลยี แม้วัฒนธรรมตะวันตกทางด้านอุดมการณ์ทางการเมือง
เรื่องเสรีภาพและประชาธิปไตย ซึ่งบุคคลผู้มีความคิดหัวก้าวหน้าพยายามนำเข้ามา ก็ถูกตีความ
หรือถูกบิดเบือนในเวลาปฏิบัติ โดยรัฐ รัฐบาล หรือระบบทุนนิยมการค้า

สภาพของพัฒนาการสังคมไทยและบทบาทของวัฒนธรรมตะวันตกที่กล่าวมา ได้ให้ภาพ
ที่สังคมไทย ไม่แตกต่างจากสังคมประเทศโลกที่สามอื่น

แต่ภาพดังกล่าวเป็นเพียงส่วนเดียว ในอีกส่วนหนึ่งพัฒนาการของสังคมไทยแตกต่าง
จากสังคมโลกที่สามอื่น และเมื่อให้ความสำคัญที่ถูกต้องกับสิ่งที่แตกต่างกัน ในการพิจารณาฐานะ
และบทบาทของวัฒนธรรมตะวันตกในสังคมไทย จะต้องมองจากมิติใหม่ด้วย

พัฒนาการสังคมไทยแตกต่างจากสังคมโลกที่สามอื่นคือ สังคมไทยสามารถรักษาวัฒน-
ธรรมดั้งเดิมของตัวเองที่เข้มแข็ง โดยเฉพาะ ณ ระดับหมู่บ้านมีวัฒนธรรมชุมชน วัฒนธรรมชาวบ้าน
ซึ่งมีคุณลักษณะเป็นเอกภูมิ (uniqueness) ความไม่เหมือนใคร คือน้ำใจ การช่วยเหลือซึ่งกัน
และกันด้วยความเต็มใจอย่างเต็มที่ ตัวอย่างในกิจกรรมเศรษฐกิจที่พามาคือ การลงแขกในการ
ดำนา เกี่ยวข้าว นวดข้าว ฝัดข้าว ตำข้าว และสีข้าวด้วยมือ จับปลา ถางป่า ยกคันนา ตีเหล็ก
ล่าสัตว์ สว่างบ้าน ฯลฯ รวมทั้งการช่วยเหลือซึ่งกันและกันในกิจกรรมสังคม เช่น การทำบุญ บวช
นาค แต่งงาน งานศพ และการร่วมป้องกันอันตรายที่จะมาถึงหมู่บ้าน การช่วยเหลือกันเองภายใน

ในชุมชน ทำให้หมู่บ้านช่วยตัวเองได้ คงอยู่ได้โดยไม่ต้องพึ่งรัฐ แม้เกิดสงครามหมู่บ้านก็อยู่ได้ ไม่อดอยากหรือแตกสลาย วัฒนธรรมชุมชนนี้สังคมเรารักษาไว้ได้ เพราะความหนาแน่นของวัฒนธรรมนี้ คือแรงเกาะเกี่ยวภายในชุมชนเองมีอยู่สูง และเพราะในช่วงสมัยศักดินา รัฐไม่แทรกเข้าไปในการผลิตและวัฒนธรรมในหมู่บ้าน เพียงเก็บภาษีและเกณฑ์แรงงาน ปล่อยให้ชุมชนหมู่บ้านเป็นเสมือนโลกในตัวเอง ความดั่งงามต่าง ๆ ของชาวบ้านจึงยังคงถูกรักษาไว้ในส่วนแกนในของระบบศักดินา นอกจากนี้ สังคมไทยในอดีตมีที่ดินมากเมื่อเทียบกับจำนวนประชากร ทำให้มีฐานะทรัพยากรที่อุดมสมบูรณ์เป็นเวลานาน ทำให้ชุมชนอยู่ได้ คือมีฐานะทางวัตถุสนับสนุนอยู่ แม้จะถูกเอารัดเอาเปรียบจากรัฐและระบบทุนการค้า การที่ไทยไม่ได้ผ่านการปกครองแบบอาณานิคม ไม่เคยเป็นเมืองขึ้น ก็เป็นอีกสาเหตุหนึ่งที่รักษาวัฒนธรรมชุมชนเอาไว้ได้ เพราะการแทรกเข้าไปของระบบทุนการค้าและการผลิตแบบไร่ขนาดใหญ่ (plantation) มีจำกัด เมื่อเร็ว ๆ นี้ เมื่อองค์กรพัฒนาเอกชนเข้าไปทำงานร่วมกับชาวบ้าน ปัญญาชนแห่งองค์กรเหล่านี้ ก็ค้นพบและกลับมายืนยันว่า วัฒนธรรมชุมชนยังคงอยู่ในเขตภายในของประเทศ อีกทั้งนักวิชาการและปัญญาชนแห่งวิทยาลัยครูและโรงเรียนในต่างจังหวัดก็ค้นคว้าและรื้อฟื้นวัฒนธรรมแห่งท้องถิ่นต่าง ๆ อย่างได้ผล ท่านอาจารย์ปวยเองก็เป็นผู้ริเริ่มคนแรก ๆ ที่สนับสนุนให้ปัญญาชนและนักวิชาการเข้าไปทำงานพัฒนาชนบทและเรียนรู้จากชุมชน

การคงอยู่ของวัฒนธรรมชุมชนในสังคมไทยในช่วงเวลาที่ยาวนาน ขณะที่วัฒนธรรมกระแสหลักในสังคมไทยมีความอ่อนแอและมีลักษณะเป็นเงิน ทำให้ต้องประเมินฐานะและบทบาทของวัฒนธรรมกระแสหลักไทยใหม่ ชนชั้นกระแสหลักอาจมีบทบาทนำ แต่พวกเขาอาจต้องยึดถือวัฒนธรรมชุมชนแทนที่วัฒนธรรมเงินมากขึ้น พวกเขาจึงจะเป็นผู้นำสังคมไทยที่ได้รับการยอมรับแท้จริง เช่นเดียวกันก็สมควรที่จะประเมินวัฒนธรรมแห่งรัฐใหม่ หากต้องการพัฒนาการของสังคมไทยทุกที่ทุกท้องถิ่น การมีส่วนร่วมของประชาชนและการพัฒนาชนบท แทนการพัฒนาแบบรวมศูนย์ แบบระบบราชการ วัฒนธรรมแห่งรัฐควรเป็นเพียงการประสานและเป็นตัวแทนของวัฒนธรรมชุมชนของหลาย ๆ ท้องถิ่น

การค้นพบว่าวัฒนธรรมชุมชนในสังคมไทยมีความเข้มแข็งและวัฒนธรรมชุมชนนี้สามารถใช้นำพัฒนาการของสังคมไทยแทนวัฒนธรรมกระแสหลักได้ ทำให้เราเห็นศักยภาพของสังคมไทย ได้รับ

รู้ว่าสังคมไทยมีสินทรัพย์ซึ่งมีค่ามหาศาล คือมรดกวัฒนธรรมอันเก่าแก่ที่ร้อยรัดชาวบ้านไทยไว้ด้วยกันอย่างมีจิตสำนึกและเอกลักษณ์

หากเรามีจิตสำนึกอย่างนี้ คือมีความเชื่อมั่นในคุณค่าของวัฒนธรรมของเรา เราก็จะเข้าใจได้ทันทีว่า การรับวัฒนธรรมจากที่อื่นจะเป็นการรับมาประกอบและรับอย่างเลือกสรร เมื่อเข้าใจตรงกันอย่างนี้ เราจะสามารถวางเป็นนโยบายของชาติได้โดยง่ายว่า เราจะเปิดกว้างรับวัฒนธรรมตะวันตกส่วนที่ก้าวหน้า

ความเชื่อมั่นในวัฒนธรรมชุมชนจะทำให้เรายอมรับได้ด้วยว่า วัฒนธรรมของเรายังมีช่องว่างอยู่ ประเด็นหนึ่งที่สำคัญคือขาดพลวัต (dynamic) นักพัฒนาเอกชนทั้งหลายต่างระบุว่า วัฒนธรรมชุมชนมีความยืดหยุ่นและคงทน แต่อาจจะขาดพลังที่จะพัฒนาเปลี่ยนแปลง ก้าวไปข้างหน้า การนำวัฒนธรรมตะวันตกเข้ามาผสมจะเป็นปัจจัยผลักดันให้วัฒนธรรมไทยมีพลวัตมากขึ้น

การผสานวัฒนธรรมควรจะทำ ณ ระดับชุมชน ไม่ใช่ระดับรัฐหรือระดับสังคม การเปลี่ยนแปลงการปกครอง 2475 ไม่อาจก่อให้เกิดระบอบประชาธิปไตย ไม่อาจทำให้คนไทยเข้าใจเรื่องเสรีภาพและศักดิ์ศรีที่เท่าเทียมของมนุษย์ได้ชัดเจน ก็เพราะเป็นการนำอุดมการณ์ตะวันตกเข้ามาในระดับรัฐ ขึ้นต่อไป ต่อจากนั้น ควรประสานวัฒนธรรมตะวันตกและวัฒนธรรมไทย ณ ระดับชุมชน ระดับหมู่บ้าน องค์ประกอบสำคัญของวัฒนธรรมชุมชนไทย คือ ความเป็นชุมชนและน้ำใจ องค์ประกอบสำคัญของวัฒนธรรมตะวันตก คือ 1) ความเป็นปัจเจกบุคคล เสรีภาพและศักดิ์ศรีของมนุษย์ และ 2) ความรู้วิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี ข้าพเจ้าใคร่ขอเสนอให้ชุมชนหมู่บ้านไทยมีคุณลักษณะของทั้ง 3 สิ่ง คือ 1) มีความรู้สึกและอารมณ์ที่เปี่ยมด้วยน้ำใจ 2) เคารพความเป็นปัจเจกบุคคล การริเริ่ม เสรีภาพและศักดิ์ศรีของสมาชิกแต่ละคน และ 3) เรียนรู้วิทยาการและเทคโนโลยี เราต้องตีความการเป็นชุมชนใหม่ ชุมชน (community) ในความหมายของทางตะวันตก ไม่ระบุชัดเจนเรื่องการเคารพความเป็นปัจเจกบุคคล และเสรีภาพของมนุษย์ บางครั้งค่อนข้างมีลักษณะควบคุมจำกัดเสรีภาพของสมาชิก เราต้องให้ความหมายของคำว่าชุมชนใหม่ เป็นชุมชนในความหมายว่า มีทั้ง เสรีภาพ และ น้ำใจ ชุมชนที่มีคุณลักษณะอย่างนี้ก้าวหน้ากว่าชุมชนที่สมาชิกขาดเสรีภาพ ถ้าสมาชิกมีเสรีภาพและความคิดริเริ่มได้ สมาชิกจะทำประโยชน์ให้ชุมชนได้มากกว่า

ชุมชนในความหมายใหม่รวมส่วนดีของทั้งตะวันตกและของไทย ส่วนเรื่องความรู้วิชาการและเทคโนโลยีนั้น ส่วนใหญ่เราต้องเรียนรู้จากตะวันตกเต็มที่อยู่แล้ว แต่อาจมีเทคโนโลยีที่มันบางอย่างที่เราควรรู้วิธีปรับปรุง เพราะเทคโนโลยีชนิดนั้น สอดคล้องกับธรรมชาติแวดล้อม อนุรักษ์ธรรมชาติและทรัพยากร ซึ่งจะต้องมีการศึกษาค้นคว้าต่อไป ข้อเสนองานของข้าพเจ้าคล้ายกับที่ Alexander Herzen (ค.ศ. 1812-1870) นักคิดนารอดนิครุสเซียในศตวรรษที่ 19 ได้เคยเสนอไว้ว่า ให้สถาบันคอมมูนแห่งรัสเซียรวมความรู้แจ้งจากวิทยาศาสตร์และหลักเสรีภาพของปัจเจกบุคคลจากตะวันตก การผสมผสานวัฒนธรรมตะวันตกเข้ากับความเป็นรัสเซีย เป็นปัญหาทางเลือกแนวพัฒนาการของประเทศรัสเซียในศตวรรษที่ 19 ส่วนในศตวรรษที่ 20 ทศวรรษสุดท้ายไทยเราอาจเป็นประเทศเดียวที่ยังคงวัฒนธรรมความเป็นตัวของตัวเองเอาไว้ได้ อีกทั้งยังสามารถเลือกแนวทางการสังคมนิยมที่ถือเอาวัฒนธรรมไทยเป็นแกนกลาง และนำเอาวัฒนธรรมตะวันตกเข้ามาผสม

ประเด็นที่สาม ประเด็นสุดท้าย : วิธีการประสานวัฒนธรรมตะวันตกเข้ากับกระบวนการพัฒนาการสังคมไทยอนาคต ในเรื่องวิธีการนี้ ในที่สุดแล้วคงจะต้องมีการลองผิดลองถูก และดำเนินการไปรับวิธีการไป ณ ระดับความคิดข้าพเจ้ามีข้อเสนอ 3 ประการด้วยกัน คือ

1. จะให้อุดมการณ์มีบทบาทลงไปในการสังคมได้ จะต้องมีการพัฒนาขบวนการเคลื่อนไหว (movements) ของมวลชน ในประวัติศาสตร์ตะวันตกอุดมการณ์ประชาธิปไตย ความคิดเรื่องเสรีภาพ เสมอภาค และภราดรภาพไม่ได้พัฒนาขึ้นจากการคิดเท่านั้น แต่เป็นหลักการที่มวลชนจำนวนมากรวมตัวเข้าเป็นขบวนการและต่อสู้เพื่อให้หลักการปรากฏเป็นจริง ดังนั้นหากจะให้ความคิดเรื่องเสรีภาพและประชาธิปไตยเป็นส่วนหนึ่งของวัฒนธรรมไทย ก็จะต้องพยายามพัฒนาขบวนการที่ต่อสู้เพื่ออุดมการณ์นี้ เช่นเดียวกัน การถ่ายทอดวัฒนธรรมตะวันตกเข้าสู่สังคมไทยในด้านอื่น เช่น การศึกษา การผลิต และศิลปะ ฯลฯ ก็ต้องการการจัดตั้งกลุ่มผู้สนใจ หรืออาจเรียกว่าองค์กรมวลชนระดับชุมชนที่เป็นตัวกลาง รับผลักดันการถ่ายทอดเท่านั้น เช่นสหกรณ์ สหภาพกรรมกร เทศบาล ตำบล หมู่บ้าน สมาคม สาขามหาวิทยาลัย นิคมอุตสาหกรรม องค์กรพัฒนาเอกชน ฯลฯ

2. การประสานวัฒนธรรม ควรจะต้องทำ 2 ด้าน ด้านหนึ่งจะต้องทุ่มเทศึกษาค้นคว้า เรียนรู้และเข้าใจวัฒนธรรมแห่งชาติ คือวัฒนธรรมชุมชนอย่างกว้างขวาง ปัจจุบันเรารู้จักวัฒนธรรมชุมชนเพียงส่วนหนึ่ง อีกส่วนหนึ่งส่วนซ้างมาก ปฏิบัติกระจายอยู่ระดับหมู่บ้าน ไม่มีการบันทึกหรือถ่ายทอดมาสู่สังคมไทยระดับกว้าง หรือเคยปฏิบัติอยู่แต่อดีตแล้วไป ทำให้เราไม่ทราบหรือทราบน้อยกว่า ฐานที่สมบูรณ์ของวัฒนธรรมของเราเป็นอย่างไร พระยาอนุมานราชธนเป็นแบบอย่างการศึกษาเรื่องนี้แก่เรามาแล้ว ควรที่เราจะระดมสานต่องานสำคัญยิ่งนี้อย่างเต็มที่ ในอีกด้านหนึ่ง คือการรับวัฒนธรรมของต่างประเทศ ไม่ว่าจะเป็นการเรียนภาษาต่างประเทศ หรือการเรียนวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี จะต้องศึกษาค้นคว้าอย่างเป็นระบบตามวิธีการและขั้นตอนแห่งวิทยาการนั้น ๆ ไม่ใช่จะไปเรียนเฉพาะช่วงทำต่อยอดได้ ทุ่มเ็นตัวอย่างที่ดีในเรื่องนี้ ที่ใช้ความเพียรเรียนวิทยาการของตะวันตก อีกทั้งยังรักษาวัฒนธรรมของตัวเองไว้ได้ด้วย โดยเฉพาะระดับอารมณ์และความรู้สึก ปัญหาที่ว่าจะขยับย่อการศึกษาค้นคว้าทางวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีได้หรือไม่ จะต้องไปเริ่มอย่างเขาหรือเปล่า คำตอบทั่วไปคือ จะต้องไปเริ่มอย่างเขาแต่ต้น หากจะขยับย่อได้ การขยับย่อเวลานั้นจะต้องเกิดจากการค้นคว้าวิจัยของเราเอง

3. ในการพัฒนาชุมชนในความหมายใหม่ ปัญญาชนมีความสำคัญมาก เป็นตัวเชื่อมวัฒนธรรมตะวันตกกับชุมชน เป็นผู้อธิบายวัฒนธรรมตะวันตก ทำให้วัฒนธรรมตะวันตกอยู่ในรูปแบบที่สมาชิกแห่งชุมชนจะเข้าใจได้ ดังนั้น ในอนาคต บทบาทของ ครู อาจารย์ แพทย์ พยาบาล พระนักพัฒนาเอกชน ฯลฯ ผู้ทำงานระดับท้องถิ่นจึงเป็นตัวกำหนดว่า การปลูกฝังวัฒนธรรมตะวันตกทั้งในแง่ความคิดมนุษยนิยมและความคิดวิทยาศาสตร์ เทคโนโลยี ให้เป็นส่วนหนึ่ง เป็นเลือดเป็นเนื้อของสังคมไทย จะสำเร็จหรือไม่ บทบาทของปัญญาชนกลุ่มนี้ในการผลักดันชุมชน จะสำคัญยิ่งขั้นเป็นลำดับ แทนที่เจ้าหน้าที่ฝ่ายปกครองที่เคยมัดตรึงชุมชนเอาไว้ในอดีต ในประเด็นนี้ ข้าพเจ้าอยากเรียกร้องให้ท่านทั้งหลาย โดยเฉพาะชาวธรรมศาสตร์ สืบทอดเจตนารมณ์ของท่านอาจารย์ป๋วย ปรอดสนใจศึกษา เขตภายในและประชาชนในท้องถิ่นของประเทศเรา การเปลี่ยนแปลงลักษณะและการเคลื่อนไหวไปข้างหน้าของชุมชนท้องถิ่นจะเกิดขึ้นได้ยากมาก หากปราศจากการผลักดันของปัญญาชน

ข้าพเจ้าขอขอบพระคุณท่านผู้มีเกียรติทุกท่านที่มาฟังการบรรยายในวันนี้ และมาร่วม
ให้เกียรติส่งแก่ข้าพเจ้า สุดท้ายข้าพเจ้าขอกราบแสดงความรักและความระลึกถึงท่านอาจารย์บัว
อึ้งภากรณ์ และคุณูปการใหญ่หลวงที่ท่านมีต่อสังคมไทย